

Lik sv. Timoteja na fresci (XIII. st.) sakristije zagrebačke katedrale

Lelja Dobronić

Samostalni istraživač, Zagreb

Izvorni znanstveni rad - UDK 75.052(497.5 Zagreb)
75.046(497.5 Zagreb)"12"

6. svibnja 1996.

Autorica govori o običaju zagrebačkih biskupa da svoja djela obilježe svojim spomen-znakom, najčešće imenom ili likom svojih nebeskih zaštitnika, tj. svecem čije ime nose. Navodi brojne primjere za tu praksu kroz stoljeća. Budući da na zidnoj slici u sakristiji zagrebačke katedrale središnje mjesto između sv. Dominika (lijevo) i sv. Franje (desno) zauzima lik muškarca u rimskoj ili grčkoj odjeći sa svitkom papirusa u ruci, zaključuje da je njime zagrebački biskup Timotej (1263.-1287.), graditelj sakristije i istočnoga dijela katedrale (započete 1275.), ostavio spomen na svojega sveca zaštitnika Timoteja, učenika sv. Pavla. Prije dolaska u Zagreb biskup Timotej boravio je na papinskim dvorovima u gradovima u srednjoj Italiji, pa otuda, uz stilske i likovne argumente samog načina slikanja, velika vjerojatnost da je autor slike talijanski slikar treće četvrtine 13. stoljeća.

U dugoj povijesti zagrebačke Crkve mnogi zagrebački biskupi bili su uza sve druge poslove i časti, i graditelji, odnosno naručitelji gradnja i umjetničkih djela koja su ih pratila. Razumljivo je i sasvim ljudski da im je bilo stalo da suvremenici i kasniji naraštaji znadu što je pojedini među njima učinio na tom polju i čime je obogatio svoju biskupiju. Zeljeli su trajno obilježiti svoje djelo na neki doličan i primjeren način.

Mogli su postupiti kao i svjetovni graditelji i donatori iz redova visokoga plemstva: staviti na crkvu, oltar, sliku, knjigu ili slično svoj grb. Neki biskupi, graditelji katedrale, to su i učinili. Iako je isklesanih grbova u katedrali bilo znatno više nego danas (uklonjeni su u obnovi katedrale nakon potresa od godine 1880.), održali su se grbovi, isklesani u kamenu,¹ biskupa Eberharda (1397.-1406. i 1410.-1419.) na potpornjacima sjeverne lađe (četiri), južne lađe (dva), na sjevernome dijelu pročelja (replika - original u Muzeju grada Zagreba), te u unutrašnjosti u jugozapadnom kutu južne lađe. Dva grba biskupa Albena (1421.-1433.) nalaze se na vanjskome južnom zidu katedrale, a dva u unutrašnjosti južne lađe.

Od grbova iz duge službe biskupa Osvalda (1466.-1499.) do nas je došao samo jedan u južnoj lađi. Biskupi donatori svojim su grbovima obilježavali mnoge srebrne predmete i crkvene knjige koje su naručivali za svoju stolnu crkvu.

Drugi način označavanja zasluga specifičan je za crkvene dostojanstvenike. Svoje djelo povezivali su sa svojim nebeskim zaštitnikom po kojem su imali (krsno) ime. Takvih primjera u zagrebačkoj biskupiji ima više u vremenu od 13. do 19. stoljeća. Evo nekih, ne isključujući mogućnost da bi ih se još moglo naći širom zagrebačke biskupije.

¹ L. Dobronić, Biskupski i kaptolski Zagreb, Zagreb, 1991, str.30 i d.

² A. Deanović, Biskupska kapela sv. Stjepana prvomučenika u Zagrebu, Zagreb, 1995., str. 13

Nakon provale Tatara (1242.), koji su oštetili katedralu, biskup Stjepan II. (1225.-1247.) sagradio je kapelu Sv. Stjepana prvomučenika, svojega nebeskog imenjaka.² Gradnjom (nad)biskupskoga dvora 1729-30. kapela je uključena u nj.

Gradeći utvrdu Medvedgrad iznad Zagreba, biskup je Filip (1247-1262) kapelu izvanredne arhitektonske vrijednosti u tom utvrđenom gradu posvetio svojem nebeskom imenjaku sv. Filipu (i njegovu apostolskom drugu sv. Jakovu).³ Rekonstruirana kapela nije samo djelo zaslužnog biskupa Filipa već i spomenik njemu.

Slični se primjeri susreću u Zagrebu, u Vlačkoj ulici br. 38. Biskup Martin Borković (1667.-1687.) sagradio je toliko potrebnu ubožnicu s kapelom koju je posvetio svojem zaštitniku sv. Martinu.⁴ Izvršitelji Borkovićeve oporuke dovršili su je godine 1691. Na pročelju je bila zidna slika Sv. Martina, a također na oltaru. Iako ubožnice već odavno nema, kapela sv. Martina podsjeća na biskupa Martina Borkovića koji je svojim djelom obogatio život tadašnje Laške Vesi, a jednako tako kapela služi i danas.

Četvrti primjer. Biskup Maksimilijan Vrhovac (1787.-1827.) kupio je od Regine Drašković rođene Domjanić dvorac Golubovec između Donje i Gornje Stubice, pregradio ga i dogradio.⁵ U njemu je uredio dvorsku kapelu i posvetio je sv. Regini i sv. Maksimilijanu. Sv. Regina očito je trebala sačuvati uspomenu na bivšu vlasnicu, ali je ipak veću važnost biskup dao svojem nebeskom zaštitniku sv. Maksimilijanu, što se vidi iz spomen-ploče u kapeli, na koju je upisan latinski tekst. Tekst u prijevodu glasi: "Ovo svetište u čast sv. Regine djevice i mučenice i sv. Maksimilijana biskupa i mučenika, posvetio je preuzvišeni, presvijetli i prečasni gospodin Maksimilijan Vrhovac, biskup zagrebački, 19. listopada 1806., a za služenje godišnje svečanosti njegove posvete utvrđena je nedjelja nakon blagdana sv. Maksimilijana." Dvorska je kapela u Golubovcu, na žalost, je ispražnjena i više nije u funkciji, pa se i trag njezina osnivača biskupa Maksimilijana Vrhovca tamo izgubio.

Biskup (od 1852. nadbiskup) Juraj Haulik (1837.-1869.) svojemu životnom djelu, perivoju Maksimiru, nadjenao je ime Jurjaves⁶. Niz arhitektonskih objekata koje je podigao u perivoju završio je gradnjom kapele Sv. Jurja (1864.) i postavljanjem konjaničkog spomenika sv. Jurja (1867.) u glavnoj aleji blizu ulaza (poslije premješten)⁷. Kapela Sv. Jurja, kao i brončani spomenik istoga sveca, nebeskog zaštitnika prvog nadbiskupa zagrebačke nadbiskupije kardinala Jurja Haulika služili su evociranju uspomene na svojeg osnivača.

Primjeri prisnog odnosa zagrebačkih biskupa s njihovim svetim imenjacima, odnosno čašćenja njihovih nebeskih zaštitnika, mogu pomoći u otkrivanju identiteta dosad nepoznata lika na fresci u sakristiji zagrebačke katedrale. Sakristiju je sagradio biskup Timotej (1263.-1287.) koji je sagradio (ili iz temelja obnovio) i svetište

i dvije pobočne apside.⁸ Zidne slikarije u sakristiji slikane su u trećoj četvrtini 13. stoljeća⁹, tj. u vrijeme biskupa Timoteja. Zidna ploha pod gotičkim svodom podijeljena je u dvije zone. U gornjoj je polulik sveca u svećeničkoj odjeći s knjigom u lijevoj ruci, i s desnom rukom podignutom na blagoslov (možda lik sv. Petra, koji bi moga biti u vezi s oltarom Sv. Petra i Pavla što ga je Timotej posvetio u sakristiji). U donjoj su zoni naslikana tri uspravna muška lika. Ivan Krstitelj Tkalčić bio je mišljenja da su prikazani sv. Pavao pustinjač, sv. Bernard i sv. Dominik, a iznad njih Isus Krist. No, u prvom liku (lijevo) može se prepoznati sv. Dominik po odjeći dominikanca, a u trećem (desnoj) sv. Franjo Asiški u odjeći franjevca. I jedan i drugi drže knjigu s velikim križem na koricama - očito, Evanđelje. Prikazi sv. Dominika i sv. Franje Asiškoga u doba biskupa Timoteja potpuno su razumljivi. Ovi su sveci nedugo prije bili kanonizirani, osnovali su tada moderne prosjačke redove koji su se u to doba izvanredno brzo širili Europom. I na biskupskom području Zagreba nedaleko od katedrale franjevci i dominikanci već su imali samostane (na Kaptolu i u Laškoj Vesi (Vlačkoj ulici). Dominik i Franjo bili su, dakle, u Zagrebu i zagrebačkoj biskupiji poznati i čašćeni.

Preostaje pitanje središnjeg lika. Prikazan je lik mladoga bradatog muškarca, u grčkoj ili rimskoj odjeći (himation ili toga), koji je desnu ruku malo podigao kao da hoće blagosloviti, a lijevom drži svitak (rotulus). Kad se zna da su zagrebački biskupi na različite načine iskazivali svoju povezanost sa svecima njihova imena, svojim nebeskim zaštitnicima, lako se može pretpostaviti da je Timotej u sredinu dao postaviti svojeg patrona sv. Timoteja. To se može i obrazložiti.

Sveti Timotej rodio se i odrastao u Listri u Maloj Aziji. Tamo je došao Pavao, revnostan širitelj kršćanstva. "Tu bijaše neki učenik imenom Timotej, sin pokrštene židovke, a oca Grka."¹⁰ Toga ili grčki himation u koji je odjeven mladić na slici odgovaraju heleniziranoj sredini njegova rodnog kraja u doba helenizma. Pavao je bogobojznoga mladića uzeo za druga u apostolatu koji ga je

³ I. Kukuljević Saksinski, Događaji Medvedgrada, Arhiv za povjesnicu jugoslavensku, Zagreb 1854, str. 33; D. Miletić - M. Valjato-Fabris, Kapela sv. Filipa i Jakova na Medvedgradu, Zagreb, 1987, str. 9

⁴ L. Dobronić, Biskupski i kaptolski Zagreb, Zagreb, 1991, str. 86, 87

⁵ L. Dobronić, Dvorac Golubovec, Zagreb, 1972, str. 37, 38

⁶ I. Zasche, Park Jurjaves, Zagreb, 1853.

⁷ O. Maruševski i S. Jurković, Maksimir, Zagreb, 1991, str. 54-57.

⁸ L. Dobronić, Biskupski i kaptolski Zagreb, Zagreb, 1991, str. 24, 25.

⁹ A. Deanović, Srednjovjekovne zidne slikarije na području Zagreba, Iz starog i novog Zagreba, I, Zagreb, 1957, str. 134

¹⁰ Djela apostolska, 16.1

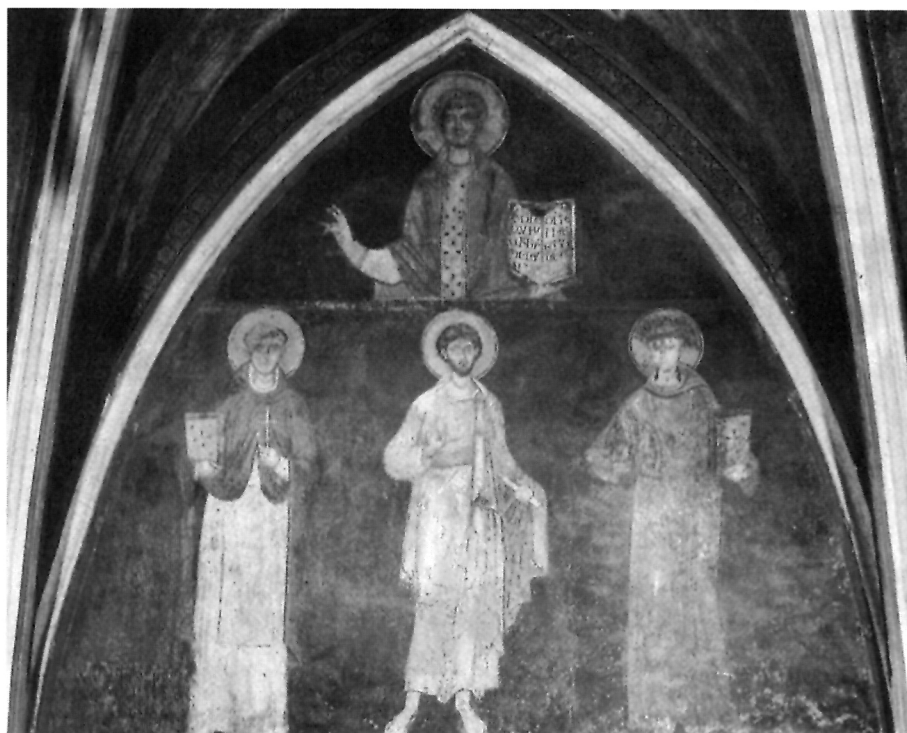
¹¹ 1. Kor. 16.10

¹² 1. Kor. 4.17

¹³ Filip. 2.19

¹⁴ Sol. 3. 2-3

¹⁵ Zagrebački biskupi i nadbiskupi, Zagreb 1995. (L. Dobronić, Timotej 1263.-1287.)

1. Središnji lik na fresci: sv. Timotej s rotulom u ruci (poslanice sv. Pavla), između sv. Dominika (lijevo) i sv. Franje (desno), zidna slika u sakristiji zagrebačke katedrale

pratio na putovanjima. što je osobito važno, Pavao je njega samoga slao kršćanskim zajednicama: u Efezu¹¹, Korintu ("Poslao sam k vama Timoteja, svoga ljubljenoga i vjernoga sina u Gospodinu. On će vam dozvati u pamet moja pravila vladanja u Kristu, kako ih učim svagdje i u svakoj crkvi.")¹², u Filipima ("Nadam se u Gospodinu Isusu da ću vam brzo poslati Timoteja da i ja budem raspoložen kad saznam kako je s vama")¹³, u Solunu ("..poslamo svoga brata i suradnika Božjega u Kristovoj Radosnoj vijesti - Timoteja, da vas utvrdi i ohrabri u vašoj vjeri, da se nitko ne pokoleba u ovim nevoljama.")¹⁴. Timotej je ne samo osobno dolazio u spomenute grčke gradove - a bio je i odjeven poput Grka - nego je tamošnjim kršćanskim zajednicama donosio Pavlova pisma - poznate poslanice. Možda je to bila njegova glavna zadaća, jer je na najpoznatijoj slici Timoteja, onoj u katedrali u Monrealu kraj Palerma (u mozaiku iz 12. stoljeća) prikazan upravo trenutak kada Timotej (bradati mladić) i njegov drug Sila primaju iz ruke sv. Pavla svitak (rotulus) s napisanom I. i II. poslanicom Solunjanima. To i piše na samom mozaiku: *Paulus tradit epistolas discipulis suis Timotheo et deferendas...* Dakle, svitak s poslanicama karakteristična je ikonografska oznaka Timoteja. Svitak u ruci bradata mladića odjevena u grčku odjeću daje nam sigurnost da je u sakristiji katedrale na zidnoj slici prikazan lik sv. Timoteja, nebeskog zaštitnika svojeg imenjaka Timoteja, zaslužnoga zagrebačkog biskupa, graditelja katedrale.

2. Sv. Timotej i Sila primaju iz ruku sv. Pavla svitak s poslanicama, mozaik iz XII. st., katedrala u Monrealu

Biskup Timotej bio je čovjek Papinske kurije. Prije negoli je imenovan zagrebačkim biskupom, imao je titulu i službu papinog kapelana, ugledan položaj na papinu dvoru u neposrednom doticaju s papom. Za pape Urbana IV., koji ga je zagrebačkim biskupom imenovao 1263. (a umro već sljedeće godine), Timotej je boravio na papinu dvoru u Orvietu. Dugo se zadržavao u Kuriji, pa je još 1267. za pape Klementa IV. boravio na papinu dvoru u Viterbu. Kako su pape imali svoje rezidencije u mnogim

gradovima tadašnje Papinske države i često odlazili iz jednoga svojeg dvora u drugi, nije poznato koje je sve gradove u srednjoj Italiji Timotej posjetio i upoznao njihovu umjetnost i umjetnike. Svakako je vrlo vjerojatno da je u Zagreb doveo slikara iz tih krugova i krajeva kojeg je osobno poznao ili mu je bio preporučen, pa je više nego vjerojatna pretpostavka da je zidnu sliku u sakristiji katedrale slikao neki talijanski slikar u trećoj četvrtini 13. stoljeća, kad ju je naručio sam biskup Timotej.

Lelja Dobronić

THE FIGURE OF SAINT TIMOTHEUS ON THE WALL PAINTING IN THE SACRISTY OF THE ZAGREB CATHEDRAL

The author comments on the habit of the bishops of Zagreb to mark their property with a specific sign, usually their name or the figure of their heavenly protectors whose name they carry. She gives numerous examples of this practice throughout the centuries. In the wall painting in the sacristy of the Cathedral in Zagreb the central place is taken by the figure of a man in Roman or Greek clothing with a papyrus scroll in his hand. As he is standing between Saint Dominic (left) and Saint Francis (right), the author suggests that this is a representation of Saint Timotheus, a disciple of Saint Paul's, chosen by the Bishop of Zagreb Timotheus (1263-1287), builder of the sacristy and eastern part of the cathedral (begun in 1275). Before his arrival in Zagreb Bishop Timotheus stayed at several papal residences in the cities of central Italy. Along with the style and texture of the painting analyzed by the author, this is one more reason why she considers it very probable that this fresco was painted by an Italian artist of the third quarter of the thirteenth century.